

TANULMÁNYOK

Olosz Katalin¹

A Kriza-hagyaték nyomában

A Kriza-kutatást a kezdetektől fogva végigkísérte és megnehezítette az a körülmény, hogy a szakirodalomban meghonosodott és szívósan tartotta magát néhány kinyilatkoztatás-szerű megállapítás vagy megkonstruált történet, melyeknek hitelét, valóságtartalmát nem vonta senki kétségbe, noha nélkülöztek mindenféle bizonyítást vagy forrásokkal alátámasztható érvelést. Ezek a kijelentések és történetek első megfogalmazóiknak szakmai tekintélye vagy helyzeti előnye folytán axiómaként rögzültek a szakirodalomban, átöröklődtek az egymást követő kutatónemzedékekre, és sok esetben gúzsba kötötték nemcsak a kutatási szándékot, de még a Kriza János gyűjtőmozgalmáról is a mozgalom eredményéről való gondolkozást is.

Ilyen berögzült narratívum volt az is, melyet Gergely Pál konstruált a Magyar Tudományos Akadémia pincéjében rejtőző és általa megtalált Kriza-hagyatékról, mely Gergely – és az ő véleményét osztó Kovács Ágnes – szerint az 1880-as évek közepén került le a pincébe a Kisfaludy Társaság irataival és népköltési gyűjtéseivel együtt. Az 1949 körül előkerült kéziratok egy részét azonban az Akadémia épületének átépítésén dolgozó munkások eltűzeltek, más részét a gondatlan tárolás miatt a nyirkosság, penész és por rongálta meg vagy tette olvashatatlanná, de egy részét sikerült a szerencsés megtalálónak megmentenie és rendeznie. Jóllehet Gergely Pál nem volt néprajzkutató, még csak filológus sem,

¹ Olosz Katalin (1940, Kovászna) 1963-ban a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakos diplomát szerzett. Itt tanára, Antal Árpád hatására kezdett folklorisztikával foglalkozni, államvizsga-dolgozatát is a magyargyerőmonostori népköltészetéről írta. Kezdetben a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola gyakornoka (1963–66), majd nyugdíjba vonulásáig a Román Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjában dolgozott kutatóként. Azóta is folyamatosan kutat, legnagyobb munkái az utóbbi években készültek el.

a későbbi, Krizával foglalkozó folkloristák – magamat is beleértve – hitelt adtak állításainak, mindenekelőtt annak a megállapításának, hogy az Akadémia pincéjéből előkerült Kriza-hagyaték korántsem teljes, mert hiszen jó nagy hányada megsemmisült.

Mivel a bizonyítékok nélküli narratívumot magam is elfogadtam, s a *Vadrózsák* második kötetéhez írt tanulmányban (Olosz K. 2013) és egy másik közleményben (Olosz K. 2014a) újra forgalomba hoztam, kötelességemnek érzem, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy a kötet megjelenése óta Szakál Anna megkezdte Gergely Pál konstrukciójának lebontását, meggyőzően érvelve amellet, hogy a „pincehistória” szerzője inkább mesemondó, mint szavahihető kutató.

A történetet többször elmesélő Gergely Pál állításainak hitelét Szakál Anna az által kérdőjelezte meg, hogy egymás mellé állította a különböző időben tett nyilatkozatokat. Az összehasonlításból egyértelműen kiderült, hogy ahányszor szóba került a pincébe rejtett Kriza-hagyaték története, Gergely Pál annyiszor mondott különböző, gyakran egymásnak ellentmondó dolgokat a kéziratok pincébe kerülésének és megtalálásának időpontjáról, a Kriza-hagyaték lelőhelyéről, a különböző kéziratok nagyságáról és állapotáról, a tárolás és a megtalálás körülményeiről vagy a megrongálódás mértékéről. Szakál Anna összegzése szerint „ennek a történetnek alig van állandó, változatok nélküli eleme. Az egyik ilyen biztosnak tekinthető pont, hogy a folklórszövegeket a Főtitkári Hivatal irataival együtt találták meg. A másik állandó elem az, hogy a pincébe való lekerülés idejét Arany László Akadémiáról való kiköltözéséhez köti Gergely Pál. E két tőn túl azonban minden más részlet leírásról leírásra változik.” (Szakál A. 2016: 57)² A szövegváltozatok összevetésén túl, figyelembe véve azt a tényt, hogy a Kriza-hagyaték kézíratainak nyoma sincs penésznek, valamint azt, hogy akadémiai iratok a második világháború idején is kerültek le a pincébe, Szakál Anna arra következtetésre jutott, hogy „semmi bizonyíték arra, hogy a kéziratok anyag 1885-ben a pincébe került volna, de épp így arra sincs, hogy oda került. Ezért meg kell hagynunk mind annak a lehetőségét, hogy Gergely Pál esetleg egy olyan anyagot talált meg 1949-ben, amit csupán 5 évvel korábban, a háborús események miatt rejtettek el ott, mind annak, hogy valóban a 19. század vége óta ott rejtőző anyagra bukkantak az építkezések során” (Szakál A. 2016: 59)³. Következésképpen „[...] újabb források előkerüléséig is kellő fenntartással érdemes ke-

² Dolgozatom megírásakor Szakál Anna disszertációjának kézírata állt rendelkezésemre. Hivatkozásaim mind megtalálhatók Szakál Anna e lapszámban közölt dolgozatában is. Ezen idézet helye: 42. o.

³ Lásd e lapszám 46. oldalát.

zelní Gergely Pál kijelentéseit, s mindazokat a megfogalmazásokat, amelyek csupán az ő információira támaszkodnak. A Kriza-hagyaték szempontjából pedig – mindaddig, míg más forrás esetleg ezt meg nem cáfolja – Gergely Pál és Kovács Ágnes kijelentését a kéziratok elégéséről és megpenészedéséről figyelmen kívül hagyjuk, s a jelenleg Pesten (az Akadémia kéziratárában és a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában) megtalálható korpuszt úgy kezeljük, mint ami nagyjából mindazt tartalmazza, amit Kriza halála után Kolozsvárról folklórgyűjteményként Pestre küldtek.” (Szakál A. 2016: 63)⁴

Szakál Anna okfejtése és érvelése arra sarkallt, hogy újra átgondoljam a Gergely Pál által megkonstruált történetet. Nem folytattam újabb kutatást, csupán újraolvastam eddigi feljegyzéseimet, és számba vettem azokat a mozaikkockákat, melyeknek összerakásából esetleg tisztultabb kép rajzolódhat ki a valóságos történésekről. Problémafelvetésem írott dokumentumokkal csak részben támasztható alá, nagyjából az eddig is ismert források/leírások szövegének mikrofilológiai elemzése által, illetve logikai úton konstruáltam meg a pincehistória egy újabb változatát, mely Szakál Anna következtetéseit némiképp módosítja ugyan, de alapvetően azt támasztja alá. A konstrukció három kérdéscsoport megválaszolásán alapszik. Ezek a következők: 1. Melyik intézménynek volt a tulajdonában a Kriza-hagyaték? 2. Egyszerre vagy külön-külön kerülhettek az Akadémia pincéjébe azok a kézirat-együttesek, melyekről Gergely Pál és Kovács Ágnes beszél? 3. Egy helyen vagy az akadémiai pince más-más részében tárolták azokat a kéziratokat, kézirat-együtteseket, melyekről ugyancsak Gergely Páltól és Kovács Ágnestől értesültünk?

Mielőtt megkísérelném a kérdések megválaszolását, szükségesnek látom újra áttekinteni, hogy mit tudtunk/mit tudtam 2012–13-ig (a *Vadrózsák* második kötetének megjelenéséig) Kriza népköltési hagyatékának sorsáról: mikor, hogyan került Pestre, ott hol helyezték el, hogyan és mikor került le a pincébe, milyen kézirat-együttesek társaságában találták meg?

A kéziratok Pestre kerüléséről először a *Székelyföldi gyűjtés* szerkesztői nyilatkoztak, mely szerint „Kriza hagyatékát nemes lelkű özvegye bocsátotta” rendelkezésükre (MNGY III. 1882: V). Gyulai Pál, amikor 1901-ben újra szóvá tette, hogy miként került hozzá a Kriza-hagyaték, úgy fogalmazott, hogy „Kriza János özvegye felküldötte hozzám a székely népköltést tárgyazó iratait” (Szakál A. 2012: 239). A hagyaték Pestre szállításához kétségtelenül szükség volt az özvegy beleegyezésére, a gyakorlati kivitelezést azonban Kriza fia és veje bonyolították le, azt követően, hogy 1875 nyarán Gyulai Pál lépéseket tett a hagyaték Pestre

⁴ Lásd e lapszám 49. oldalát.

küldése érdekében. A népköltészeti anyagot Kriza Gyula válogatta ki, de nem lévén hozzáértő, nem rendezte. Mivel Kriza Gyulát hivatali okból még augusztusban elrendelték Kolozsvárról, Kriza vejére, Kovács Jánosra bízta a kéziratok elküldését. Kovács János 1875. október 4-én Gyulaihoz küldte a kéziratokat tartalmazó csomagot. A csomag tartalmát, a kéziratok mennyiségét nem ismerjük (Szakál A. 2012: 213/95. sz., 2014/96. sz.; Olosz K. 2013: 41–43).

Kovács Ágnes szerint a kéziratokat Kriza özvegye „azon rendezetlen állapotban” „a Kisfaludy Társaságnak, a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” küldte fel (Kovács Á. 1956: 447).

Néhány évvel később Kovács Ágnes óvatosabban így fogalmazott: „A kéziratok Kriza János 1875-ben bekövetkezett halála után a Tudományos Akadémiához kerültek Arany László és Gyulai Pál kezébe, akik abban az időben a Magyar Népköltési Gyűjtemény kötetait szerkesztették” (Kovács Á. 1961: 260).

A Kriza-hagyaték pincébe kerülésének idejét és körülményeit a szakirodalom – Kovács Ágnes leírása alapján – egységesen 1885-ben jelölte meg, amikor „Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából, s a kiköltözése utáni években a Kriza-hagyaték sok más kiadott és kiadatlan szöveggel együtt lekerült az Akadémia pincéjébe” (Kovács Á. 1956: 448; Kovács Á. 1961: 260).

Arról, hogy hogyan, és milyen kézirat-együttesek társaságában találtak rá a Kriza-hagyatékra, először Gergely Pál tájékoztatta a tudományos közvéleményt 1952-ben. Szükszavú beszámolójában csak röviden érintette a megtalálás körülményeit, inkább a hatalmas kézirat-tömeg tartalmi vonatkozásaival foglalkozott. Tájékoztatója – lévén, hogy az *Ethnographián*ak készült – elsősorban a folklórvonatkozású kéziratokról számolt be, melyek között a Kriza-hagyaték csupán egy tétel volt a különböző időből, különböző vidékekről és különböző gyűjtőktől származó rendezetlen kézirat-tömegben. „Az akadémiai könyvtár olvasótermeit, keleti osztályát és kézirtárát hatalmas költséggel újjáépítette népi demokráciánk kormánya – indítja cikkét a kézirtár akkori helyettes vezetője –. Az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen fűtőkársági raktárait feltárva az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is” (Gergely P. 1952: 207). „A több mint hatezer lapnyi, részben ismeretlen, részben ismert, lelkes vidéki gyűjtőktől eredő népköltési anyagból” Gergely Pál csak a „nagyobb, fontosabb gyűjtéseket” sorolta fel az *Ethnographiában* (Gergely P. 1952: 208). Három nagy egységet különített el a feltárt kéziratok gyűjtések köréből: az anyag egy része „gyaníthatóan az 1830-as években megindult országos *népdal- és mese gyűjtő mozgalom* (Cuczor[!], Toldy Ferenc, Erdélyi János kezdeményezése) eredményeként” került az Akadémiára, s a kéziratok „azóta is feldol-

gozatlanul, ismeretlenségben lappangtak” (Gergely P. 1952: 208). A második csoportba azokat a nagyobb, 50–200 oldalas kéziratcsomókat sorolta, melyek „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók”, a harmadik csoportban pedig „a népmesék, népszokások és gyermekjátékok nagyobb gyűjteményeit” sorolja fel, melyek közül – idézzük újból Gergelyt – „ki kell emelnünk Kálmány Lajos–Abonyi Lajos 413 nagy ívlapnyi kiadatlan mesegyűjteményének előkerülését. Előkerült Orbán Balázs 61 oldalas mese-kézirata és a másik nagy székely gyűjtő: Kriza János mesegyűjtésének több töredéke is” (Gergely P. 1952: 208). Gergely Pál nem mondja ki, de tulajdonképpen az első csoportban azokat a gyűjtéseket említi, amelyeket az 1830-as években a Magyar Tudós Társaság kezdeményezésére küldtek be az Akadémiára lelkes gyűjtők, és amelyekből később Erdélyi János válogatott a *Népdalok és mondák* kötetei számára anyagot. A második csoportban emlegetett tételek minden bizonnyal a Kisfaludy Társaság 1863-as felhívása nyomán gyűjtött anyagot tartalmazzák, a harmadik pedig – úgy tűnik – intézményes felhívásoktól független gyűjtéseket foglal magában. Gergely Pál ez utóbbiban említette Kriza János mesegyűjtésének „több töredékét”.

Gergely Pál rövid, tényszerű tájékoztatását négy év múlva Kovács Ágnes kifejezetten Krizára vonatkozó három új információval egészítette ki. Részben azaz, hogy Pesten a Kriza-gyűjtemény a Kisfaludy Társasághoz került (Kovács Á. 1956: 447), részben azzal, hogy a Kriza-hagyaték pincébe kerülése szorosan összefügg Arany Lászlónak az Akadémia épületéből való kiköltözésével, s hogy a pincében a Kisfaludy Társaság egyéb gyűjtései között rejtőzködött és megrongálódott (Kovács Á. 1956: 448), harmadrészt pedig a Kriza-hagyaték leltárával (Kovács Á. 1956: 448). 1961-ben mindezeket azzal egészítette ki, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya, s benne a Kriza-hagyaték nem pusztán a penésztőlportól szenvedett károkat: a kosárszámra felhordott piszkos papírokból valamennyit elégettek az Akadémia épületének átépítésén dolgozó munkások (Kovács Á. 1961: 259).

Ha a fenti adatok/információk mozaikkockáit megpróbáljuk úgy összerakni, hogy közéjük illesztjük Szakál Anna és a magam kutatási eredményeit, úgy tűnik, reménykedhetünk abban, hogy a Kriza-hagyaték körül gomolygó köd oszlatásában sikerül egy lépéssel előbbre jutnunk. Térjünk vissza tehát ismét a kiinduló ponthoz, s próbáljuk meg szétbontani az összekuszálódott szálakat!

Nem sokkal Kriza János halála után, 1875 nyarán Gyulai Pál lépéseket tett a hagyaték Pestre küldése érdekében, s ezt követően a Kriza Gyula által szelektált kéziratgyűjtéseket Kovács János 1875. október 4-én elküldte Gyulainak. Ezen a ponton nyomban felmerülhet a kérdés: miért Gyulai volt az, aki szorgalmazta

a hagyaték Pestre küldését, miért Gyulaihoz és nem máshoz küldték a kolozsváriak Kriza népköltési hagyatékát? A válasz kézenfekvőnek tűnik: Gyulainál senki nem ismerte jobban a *Vadrózsák* gyűjtésének, az első kötet szerkesztésének, kiadásának történetét, senki nem tudott annyit a készülő második kötetről, Kriza szándékáról és gondjairól, mint Gyulai Pál. Ennyi azonban – megítélésünk szerint – korántsem indokolná Gyulai Pál közbenjárását a Kriza-hagyaték Pestre küldése ügyében. Sokkal inkább abban kell látnunk Gyulai szerepvállalásának mozgatórugóját, hogy nem magánemberként vállalta fel a Kriza-hagyaték gondját, hanem intézmény képviselőként. Méghozzá, meglehetősen, nem is egy, hanem két tekintélyes intézmény képviselőként: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának titkáráként és a Kisfaludy Társaság másodelnökéeként.⁵ Ismerve a későbbi történéseket – azt, hogy a Kriza-hagyaték „használhatónak” ítélt része a Kisfaludy Társaság *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatában látott nyomdafestéket –, hajlamossá tesz arra, hogy Gyulait a Kisfaludy Társaság nevében és érdekében cselekvő szereplőként lássuk a Kriza-hagyaték történetében. Ennek ellenére, úgy vélem, hogy Gyulai Pál akadémiai osztálytitkárként avatkozott be a Kriza-hagyaték további sorsának alakulásába/ alakításába. Gondolom ezt azért, mert két hónappal Kriza halála előtt az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának 1875. január 18-i ülésén „indítványoztatott, hogy Kriza Jánosnak »Vadrózsák« című székely népköltési gyűjteménye vétessek fel az akadémiai kiadványok közé, [...] Kriza János levelező tag szólittassék fel gyűjteménye beküldésére, s az osztály gondoskodni fog a becses munka mielőbbi kiadásáról.”⁶ Gyulai mint osztálytitkár minden bizonnyal ennek az akadémiai határozatnak igyekezett érvényt szerezni, annak jegyében/szellemében intézkedett. Így került a hagyaték még Kriza halálának évében Pestre, hol az Akadémia épületében helyezték el. Az viszont sem akkor, sem később nem tisztázódott, vagy legalábbis nyilvánosságot nem kapott, hogy melyik intézménynek a tulajdonába jutott a Kriza-gyűjtemény: az Akadémia kéziratárát gazdagította-e, vagy az Akadémia épületében működő Kisfaludy Társaság irattári állományát?

Ilyen körülmények között, s bizonyítékok hiányában az Akadémia pincéjéből előkerült Kriza-hagyatékot Kovács Ágnes egyértelműen a Kisfaludy Társa-

⁵ Gyulai Pál 1870-től volt az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának titkára, a Kisfaludy Társaság másodelnöki tisztségét pedig 1873-tól 1879-ig töltötte be, mikor a Társaság elnökévé választották.

⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1875. IX. 9. Idézi Sebestyén Gyula 1911: 69. (MNGY XI. 1911: XVII.)

sághoz kötötte, feltehetően annak okán, hogy ez az intézmény adta ki a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatában Kriza gyűjteményének egy részét.

Kovács Ágnes tudott az Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának fent idézett döntéséről (l. Kovács 1956: 447), mégis, mikor megszólalt a Kriza-hagyaték ügyében, határozottan azt állította, hogy „a kéziratokat Kriza özvegye azon rendezetlen állapotban [...] a Kisfaludy Társaságnak, a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” küldte fel, akik a hagyatékból „29 balladát, 33 népdalt, 4 mesét, egy legendát és két helyi mondát közöltek is az *MNGY* III. kötetében” (Kovács Á. 1956: 447). Kovács Ágnes állítását, noha nélkülözött minden bizonyítékot, tényként fogadta el a szaktudomány, következésképpen azt is, hogy a Kriza-hagyaték a későbbiekben osztozott a Kisfaludy Társaság iratállományának sorsában a pincei száműzetéstől az 1949-es előkerülésig.⁷ A „közös sors” Kovács Ágnes interpretációja szerint úgy valósult meg, hogy Kriza János gyűjteménye akkor került le a pincébe, amikor Arany László 1885-ben kiköltözött az Akadémia épületéből, s a lakásán maradt iratállományt levitték a pincébe (Kovács Á. 1956: 448). Az 1949-ben megtalált hagyaték esetleges hiányait pedig annak tudta be, hogy a munkások kéziratokat tüzeltek el, s emellett a gondatlan tárolás miatt a penész is sok kéziratot olvashatatlanná tett. A *Vadrózsák* második kötetének rekonstrukciója során azonban bebizonyosodott, hogy a pincéből előkerült Kriza-hagyaték hiányait nem föltétlenül a tűz és penész okozta: a hagyatéknek az a része, amit Gyulai Pál megbízásából Benedek Elek kiválogatott a *Székyföldi gyűjtés* számára, elkerülte a pincei kalandot azon egyszerű oknál fogva, hogy nem került vissza a törzsanyaghoz.⁸

Benedek Elek válogató munkája révén még egy – eddig figyelmen kívül hagyott – információt tudunk meg a Kriza-hagyatékról. A *Budapesti Hírlap* hasábjain 1882. július 31-én publikált cikkében Benedek Elek az egyik budapesti lap (az *Egyetértés*) tudósítására reagálva cáfolja azt a híresztelést, hogy „a 'Vadrózsák' második kötetének megjelenését »maga az akadémia biztosította«”⁹ „Ha tudná a cikkíró, hogy mit mondott ezzel! – kiált fel Benedek Elek –. Ha tudná, hogy ezt az állítólagos második kötetet egyetlen egy akadémikus se látta közleről, kivéve Kriza Jánost, de az is meghalt. Meghalt pedig 1875. márc. 19-én [helyesen: március 26-án]. *Kézirati hagyatéka csakhamar átment az Akadémia birtokába. Megtöltött egy egész szekrényt* (kiemelés tőlem: O. K.). Aztán egy pár év

⁷ Magam is így vélekedtem 2014-ben (Olosz K. 2014a: 271).

⁸ Minderről bővebben lásd Olosz K. 2013: 41–55, 70–77,

⁹ –K. [Benedek Elek] 1882. – A cikk újraközlése In: Perjámosi S. – A. Szála E. – Gazda I. 2006: 118. Innen idéztem Benedek Elek sorait.

múlva máris lehetett olvasni az újságokban, hogy az Akadémia sajtó alá rendezte Kriza *Vadrózsáinak* 2. kötetét. És én ismétlem, hogy e pillanatig még egyetlen akadémikus se tudja, még fogalma sincs róla, hogy mi van abban a kézirati hagyatékban. E sorok írójának volt alkalmja keresztülböngészni a roppant kézirat-halmazt. Talált benne néhány balladát és dalt, egy-két mesét, melyek még nem jelentek meg, s melyek a Kisfaludy-társaság 'Magyar népköltési gyűjtemény' című vállalatának sajtó alatt levő 3. kötetében nemsokára napvilágot is látnak' (Perjámosi S.–A. Szála E.–Gazda I. 2006: 118).

A Kriza-hagyaték kiadástörténetének megismerése szempontjából kétségtelenül érdemes volna utánamenni Benedek Elek fenti, vagdalkozó utalásainak, pillanatnyilag azonban más vonatkozásban fontos számunkra ez a nyilatkozat. Benedek Elek mondta ki azt, amit eddig csak sejtettünk: az egész szekrényt megtöltő kéziratos hagyaték az Akadémia birtokába került, abból válogatott Benedek Elek „az Akadémia titkárának [vagyis Gyulai Pálnak] felügyelete alatt” (Perjámosi S.– A. Szála E.–Gazda I. 2006: 118).¹⁰

A Kriza-hagyaték jogállásának ismeretében – úgy vélem – fölülbírálásra szorul a megkonstruált pincehistória. Más hangsúlyt, más jelentést kapnak az eddig megfogalmazott vélekedések, s körvonalazódhat egyfajta megoldási hipotézis, netalántán maga a megoldás. Különösen fontosnak tartom Gergely Pál mértéktartó és tényszerű első tájékoztatójának (Gergely P. 1952) újraolvasását, melyben híre-pora nincs elégetett vagy penésztől megrongált kéziratoknak, nyirkos padlóra ömlesztett népköltési szövegeknek, kéziratok tüzenél olvasztott aszfaltnak, szalonnasütésnek, beomlott pincének. Van viszont benne pontos információ arról, hogy „az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen főtítkársági raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is” (Gergely P. 1952: 207). Ez utóbbiak között szerepelnek Kriza János mesegyűjtésének „töredékei.” Figyeljük meg: Gergely Pál nem találomra pincébe lehordott kéziratokról beszél, hanem az Akadémia főtítkársági raktáiról (többes számban!), melyekből akadémiai iratok és kéziratok sokasága, köztük népköltészeti gyűjtések kerültek elő. Olyan népköltési gyűjtések, melyeket a Magyar Tudós Társaság felhívására lelkes vidéki értelmiségiek küldtek be az Akadémiának a 19. század harmincas éveiben, olyan népköltési

¹⁰ Nota bene! Benedek Elek nem a Kisfaludy Társaság elnökének felügyelete alatt válogatott a Kriza-hagyatékból, hanem az akadémiai titkár felügyelete alatt. És arról sincs szó, hogy Arany László lakásán lett volna az a bizonyos kézirattal teletömött szekrény.

gyűjtések, melyek az Akadémia tulajdonát képezték, s melyeket az Akadémia főtitkársági raktáraiban helyeztek el valamikor.

A Gergely Pál által megnevezett tételek között csupán egyetlen olyan kézirat-együttes van, mely kétségtelenül a Kisfaludy Társasághoz köthető. Gergely Pál azonban nem nevezi meg a Kisfaludy Társaságot, csupán annyit említ, hogy a kéziratok „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók” (Gergely P. 1952: 208). A szűkszavú tájékoztatás arra vall, hogy Gergely Pálnak nagyon hozzávetőleges információi voltak a Kisfaludy Társaság 1860-ban, Gyulai Pál által kezdeményezett,¹¹ de csak 1863-ban közzétett gyűjtési felhívásáról, mert hiszen Arany Lászlónak semmiképpen nem lehetett szerepe e mozgalom elindításában annál az egyszerű oknál fogva, hogy a tizenkilenc éves fiatalember akkor még nem volt/nem lehetett tagja a Kisfaludy Társaságnak. Azt pedig, hogy Gergely Pál mégis a Kisfaludy Társaság gyűjtőmozgalmára utalt, abból tudható meg, hogy név szerint felsorolja azokat a gyűjtőket, akiknek nagyobb, 50–200 oldalas gyűjteménye került elő az Akadémia valamelyik raktárából, s a megnevezett gyűjtők a korabeli jegyzőkönyvek alapján biztosan azonosíthatók a Kisfaludy Társaság felhívására folklórgyűjtéseket beküldő személyekkel.¹² További kutatásokat igényel e kézirat-együttes jogállásának tisztázása, az, hogy mikor került az Akadémia kéziratárába. Azt viszont tudjuk, hogy a gyűjtött szövegeket eredetileg „az újólág megindítandó népköltési gyűjtemény szerkesztőjéhez, Gyulai Pálhoz (Pest, Sándor utca 17. sz.)” kellett beküldeniük a gyűjtőknek.¹³ Minden bizonnyal ekkortól datálódik a Kisfaludy Társaságnak az a gyakorlata, hogy a beérkezett folklórgyűjtéseket a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* mindenkori szerkesztői maguknál tartották, illetve a leköszönő szerkesz-

¹¹ L. az 1860. október 25-i ülés jegyzőkönyvének 7. pontját (5. ív, 3. oldal) *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában. Jelzete: Ms 5767.

¹² A Kisfaludy Társaság ülésein Gyulai gyakran jelentette, hogy kiktől érkezett be gyűjtés, olykor szövegeket is bemutatott a beérkezett gyűjteményekből. Így került sor például a fiatal Arany László gyűjteményéből mutatvány felolvasására. L. *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában. Jelzete: Ms 5767.

¹³ *A Felhívás a Kisfaludy Társaság népköltészeti gyűjteményének újabb folyamára* Greguss Ágostnak, a Kisfaludy Társaság titkárának aláírásával jelent meg a *Független* című lap 1863. augusztus 22-i, I. évf. 191. számában, a 2. lapon. A felhívás megszövegezője a leendő gyűjtemény szerkesztésével megbízott Gyulai Pál volt. L. a Kisfaludy Társaság 1863. május 28-i ülésének jegyzőkönyvéből az 1. pontot (34. ív, 1. oldal). *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1860. aug. 1. – 1865. febr. 1.* Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában. Jelzete: Ms 5767. A felhívás újraközlését l. Gyulai P. 1961: 617–620.

tőtől a kéziratos anyagot átvette a következő sorozatszerkesztő.¹⁴ Azt pedig, hogy Gyulai Pálnál az 1880-as évek elejéig hatalmas kéziratos folklórányag halmozódott fel, Benedek Elek önéletírásából tudjuk, aki végigszemlélte, hogy az *MNGY* harmadik kötetének szerkesztésére készülő Gyulai miként próbálta előkeresni a lakása egyik szekrényében feltorlódott kéziratok tömkelegéből Orbán Balázs mesegyűjtését.¹⁵ Gyulai Pál hosszú ideig volt az *MNGY* szerkesztője, így feltehetően mindaddig nála voltak a kéziratok, míg le nem mondott sorozatszerkesztői tisztségéről 1901 februárjában. A Kisfaludy Társaság iktató- és jegyzőkönyveiben semmi nyoma annak, hogy Gyulai átadta volna utódjának a nála felhalmozódott folklórgyűjtéseket. Azok vagy továbbra is nála maradtak, vagy maga Gyulai Pál helyezte el az Akadémia kéziratárában. Annyit azonban tudunk, hogy valamennyi kéziratos folklórányag maradt Gyulainál – egyebek között a Kriza-hagyaték az a része, melyet Benedek Elek kiválogatott –, s ezeket Gyulai halála után az örökösök adták át a Kisfaludy Társaságnak, az *MNGY* akkori szerkesztőjének, Sebestyén Gyulának.¹⁶ Nota bene! A Kriza-hagyaték egy kis része ekkor valóban a Kisfaludy Társaság fennhatósága alá, jogkörébe került!

Felmerülhet az ellenvetés, hogy Gyulai Pálhoz hasonlóan Arany Lászlóhoz is kerülhettek ugyanazon okból népköltészeti gyűjtemények. Annál is inkább, mivel Arany László az Akadémia épületében lakott. Mi sem természetesebb tehát, hogy amikor 1885-ben kiköltözött a főtítkári lakásból, a Kisfaludy Társasághoz beküldött kéziratos folklórgyűjtéseket nem vitte magával, lakásából tehát azokat vitték le a pincébe. Ez a logikai konstrukció azonban egyből megdől, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az *MNGY* szerkesztésével a Kisfaludy Társaság eredetileg Gyulai Pált bízta meg, aki mellé csak utólag – 1867 júniusában – neveztek ki szerkesztőtársnak Arany Lászlót¹⁷ a prózai szövegek – mesék és mondák – gondozására.¹⁸ Az *MNGY* köteteinek Gyulai Pál volt a „főszerkesztője”, ennek következtében a beküldött folklórgyűjtéseket is Gyulai tárolta, ő hatá-

¹⁴ Lásd minderről részletesebben Olosz K. 2013: 70–75.

¹⁵ Lásd Benedek Elek 2009: 208. Benedek Elek visszaemlékezésének vonatkozó részét idézi Olosz K. 2013: 45.

¹⁶ L. erről bővebben Olosz K. 2013: 73–74.

¹⁷ L. a Kisfaludy Társaság 1867. június 26-i ülésének jegyzőkönyvét (50. pont, 35. ív, 2. oldal): „Arany László Gyulai Pál szerkesztőtársává neveztetett ki”. *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22. – 1871. jan. 23.* Kézirat az MTA Könyvtára Kéziratárában. Jelzete: Ms 5768.

¹⁸ L. *MNGY* I. 1872: Előszó, V. – Minden bizonnyal Gyulai az addigi gyakorlat folytatását szorgalmazta a Kisfaludy Társaság 1901. február 27-i ülésén, amikor, lemondva a népköltési gyűjtemény szerkesztéséről, azt ajánlotta, hogy „helyébe a társaság csak egy szerkesztőt válasszon, s erre bízza, hogy kit kérjen maga mellé társszerkesztőnek.” (*A Kis-*

rozott, hogy milyen anyagot vesznek be az egyes kötetekbe, s ennek megfelelően ő adta át Arany Lászlónak az éppen kiadásra kiszemelt mesekéziratokat válogatás, stilizálás és jegyzetelés céljából.¹⁹ Azt pedig, hogy ezeket a kéziratokat Arany László nem tartotta magánál, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a *Székelyföldi gyűjtés*ben közreadott Kriza-mesék kéziratai nem járták meg a pincét, Gyulai Páltól (esetleg a Gyulai Pál örökösaitől) kerültek Sebestyén Gyulához, majd az ő hagyatékával az Etnológiai Archívumba.²⁰ Orbán Balázs mesegyűjtéséről ugyanezt nem merem határozottan állítani, hiszen Gergely Pál 1952-es tájékoztatójában a pincéből előkerült gyűjtések között szerepel. Tegyük hozzá azonban azt is, hogy az akadémiai kéziratok között!²¹

Mindent összevetve, összegzésként elmondható, hogy Gergely Pál első tájékoztatójában tételesen nem került szóba, hogy a Kisfaludy Társaság iratai is ott lettek volna a pincéből előkerült nagy mennyiségű kéziratos iratállományban, mint ahogy arra sincs semmiféle utalás, hogy a kéziratok valamilyen oknál fogva megrongálódtak volna. És nincs szó arról sem, hogy mikor, milyen történések következtében kerültek le az iratok és a népköltési gyűjtemények az Akadémia pincéjébe/főtitkársági raktáraiba. Mindezekről csupán annyit közöl Gergely Pál, hogy „az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen főtitkársági raktárait feltárva” került elő a hatalmas kéziratos iratállomány. Ha hitelt adunk Gergely Pál „évtizedek óta érintetlen” kitételének, arra kell gondolnunk, hogy az Akadémia ügyvitelének, gazdasági ügyeinek iratai mintegy 100–125 év alatt folyamatosan gyűltek, ennek következtében a régebbi iratokat folyamatosan raktározni

faludy Társaság jegyzőkönyvei. 1901–1902. Az MTA Könyvtára Kézirattára, jelzete: Ms. 5776. (4. jkv, 7. pont)

¹⁹ A fiatal Benedek Elek például nem Arany Lászlóhoz vitte el a Sebesi Jóbbal közös folklórgyűjteményét, hanem Gyulai Pálhoz, s Orbán Balázs is Gyulai Pálhoz juttatta el mesegyűjteményét, nem Arany Lászlóhoz, a mesék szerkesztőjéhez. Lásd erről bővebben: Olosz K. 2013: 45.

²⁰ Lásd erről bővebben Olosz K. 2013: 72–74.

²¹ Gyaníthatóan Gyulai Páltól, vagy a Gyulai-hagyatékkal került az Akadémia kézirattári állományába Orbán Balázs kézirata. Ez következtethető ki a kiadásra előkészítés folyamatából: miután Arany László kiválogatta a közlésre alkalmas meséket, Benedek Eleket bízták meg a közlésre szánt mesék stilizálásával/újrászövegezésével. Az Orbán-gyűjtés tehát Arany Lászlótól Benedek Elekhez került, s tőle minden bizonnyal vissza Gyulaihoz. Megjegyzendő az is, hogy Orbán Balázs gyűjteményén, mely jelenleg az MTAK Kézirattárában, a Gyulai Pálhoz köthető kézirat-együttesben található (Székely népmesék. Gyűjtötte Orbán Balázs. In: *A Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye. 1840–1860 körül.* Jelzete: Ms 10 020/VIII. kötet, 35–63. levél) végigkövethetők mind Arany Lászlónak a válogatás szempontjaira utaló megjegyzései, mind pedig Benedek Elek bejegyzései.

kellett. Az évtizedek emlegetése innen eredhet. Az pedig, hogy „érintetlen” irat-állományról beszél, onnan jöhet, hogy a második világháború idején elfalazták a pincének azt a részét, ahova a háborús pusztítások elől lemenekítették az Akadémia könyv- és kéziratárának legértékesebbnek ítélt részét.²² Valószínűnek tartom, hogy a Kriza-hagyaték is akkor került le a pincébe. Az viszont továbbra is nyitott kérdés marad, hogy a meglévő főtítkársági raktárak valamelyikébe szállították le a kéziratári állományt, vagy külön pincerészben tárolták és azt falazták el 1943–44-ben.

Gergely Pál más-más időben tett nyilatkozatait összehasonlítva Szakál Anna felfigyelt arra, hogy „a mértéktartóbb, tényszerűbb nyilatkozatok alapvetően az 1950-es évekhez [...] kapcsolódnak, míg a néprajzos szakma vagy a tágabb nagyközönség számára közölt szövegek sokkal több [...] meseszerű elemet tartalmaznak, s ezeknek a forgalmazásában Kovács Ágnes is aktívan közreműködött” (Szakál A. 2016: 57)²³. Ezen a gondolaton elindulva, s Szakál Anna adatolására (Szakál A. 2016: 52–57) támaszkodva megvizsgáltam, hogy a pincehistoria egyes elemeit/epizódjait nyomtatásban ki hozta először nyilvánosságra, illetve kinek a tájékoztatása révén kerültek be a szakmai köztudatba. Az eredmény több mint meglepő: a szakma és az érdeklődő olvasóközönség a történet epizódjainak nagy részével Kovács Ágnes szövegeiben találkozott először. Kovács Ágnes határozott állítása révén vert gyökeret például az a tévhit, hogy Kriza özvegye a Kisfaludy Társasághoz küldte Kriza népköltészeti hagyatékát (Kovács Á. 1956: 447–448), ő vitte be a köztudatba, hogy Kriza János gyűjteménye „a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratot hagyatékával” került napvilágra „falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). Az ő invenciója volt, hogy a Kriza-hagyaték 1885-ben került a pincébe Arany László lakásából (Kovács Á. 1956: 448), ő beszélt először penészes kéziratokról, azok egy részének megsemmisüléséről (Kovács Á. 1956: 448), és Kovács Ágnes volt az is, aki először részletezte a kéziratok megtalálásának kalandos körülményeit (Kovács Á. 1961: 259). Gergely Pál mintha csak utána kullogott volna Kovács Ágnes előbb felsorolt közléseinek, narrációiban mind később fordulnak elő a fenti epizódok.²⁴ Mindezeket figyelembe véve óhatatlanul arra a gondolatra jutunk, hogy a pince-

²² Lásd e lapszámunkban Szakál Anna tanulmányát.

²³ Lásd e lapszám 42. oldalát.

²⁴ Gergely Pál nyilatkozataiban például az Arany László kiköltözéséhez kapcsolódó narratívum csak Kovács Ágnes állításának megjelenése után, 1957-ben s az azt követő években tűnt fel (vö. Szakál A. 2016: 54., illetve lapszámunk 36–37. oldala). A kéziratok megtalálásának körülményeiről is csak az után kezdett Gergely Pál mesélni, hogy először Kovács Ágnes tájékoztatta a szakmát és az érdeklődő olvasóközönséget 1961-ben.

mese egy részének (a Kisfaludy Társasággal kapcsolatos epizódoknak) elsődleges konstruktőre nem Gergely Pál volt, hanem Kovács Ágnes. Az nem kétséges, hogy az Akadémia épületének pincéjéből előkerült kéziratokról Kovács Ágnes Gergely Pál révén szerzett tudomást, mint ahogy a kéziratok pincebeli tárolásáról, a kosárszámra felhordott, s aszfaltolvasztó fűtésére használt piszkos kéziratokról is Gergely Páltól értesülhetett. De ahhoz sem fér kétség, hogy a Kriza-hagyaték pincehistóriáját Kovács Ágnes tudománynépszerűsítő kiadványokban közzétett leírásai alapján ismerték meg, tartották számon és forgalmazták a későbbi kutatók. Gergely Pál mértéktartó és szavahihető első tájékoztatójáról (Gergely P. 1952) a szaktudomány szinte teljesen megfeledkezett, későbbi, kiszínezett és ellentmondásokkal tarkított nyilatkozatait pedig a szakma jószerevével nem ismerte. Többségüket Szakál Anna ásta elő 2014–2016 között végzett kutatásai során.

Bár meggyőződésem, hogy a Kriza-hagyaték a második világháború idején az Akadémia iratállományából és iratállományával került le a pincébe, az ellenpróba kedvéért megkísérlem összerakni azokat az információdarabkákat, melyek rávilágíthatnak a pincetörténet Kovács Ágnes által megkonstruált epizódjainak valós vagy irreális voltára.

Abból kiindulva, hogy „Kriza hagyatékát nemes lelkű özvegye bocsátotta” az MNGY szerkesztőinek rendelkezésére (MNGY. III. 1882: V), és hogy Kriza János gyűjteményének egy részét a Kisfaludy Társaság adta ki, Kovács Ágnes nyilvánvalónak vette, hogy Kriza hagyatékát özvegye a Kisfaludy Társaságnak küldte fel, egész pontosan „a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőinek” (Kovács Á. 1956: 447). Kovács Ágnes kiindulási pontja eleve elhibázott volt: a Kisfaludy Társaság korabeli jegyzőkönyveiben semmi nyoma nincs annak, hogy a hagyaték ehhez az intézményhez került volna. A Krizával kapcsolatos egyetlen bejegyzés az 1875. március 31-i ülés jegyzőkönyvében olvasható: „A titkár [Greguss Ágost] fájdalmas szívvel bejelenti Kriza János belső tagunk e hó 26-dikán történt elhunytát, s előterjesztvén, hogy az emlékbeszéd megtartására Gyulai Pál másod elnök úr szíveskedett vállalkozni, kéri a Társaságot, hogy az emlékbeszédet a legközelebbi közlés programjába vegye föl. Szász Károly figyelmeztetvén a Társaságot, hogy az elhunyt tag az utóbbi időben költeményei összegyűjtésével foglalkozott, indítványozza, hogy a titkár tegye magát a családdal érintkezésbe e költeményeknek a Társaság által eszközzendő kiadása iránt. – A gyászeset fájdalmasan tudomásul vétetvén, mind a két indítvány határozattá emeltetik.”²⁵ Vilá-

²⁵ A *Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei*. 1871. március 1. – 1877. január 31. 47. ív, 1. oldal. Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában. Jelzete: Ms 5770.

gos és tiszta beszéd! A Kisfaludy Társaság csak Kriza költeményeinek sorsáról szándékozott gondoskodni, szóba se került Kriza népköltési hagyatéka. Nem került szóba egyszerűen azért, mert nyilvánvaló volt, hogy az emlékbeszéd megtartására vállalkozó másodelnök az Akadémia képviselőjében fog intézkedni Kriza János népköltési gyűjteményének sorsáról.

Az elhibázott kiindulási pont következtében, s bizonyítékok híján, Kovács Ágnes a továbbiakban logikai úton próbált magyarázatot találni arra, hogy miként kerülhetett a hagyatéka a két szerkesztőtől az Akadémia pincéjébe. Valamit hallhatott arról, hogy amikor anyja halála után, 1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia épületéből, az egykori főttkári lakásból kéziratokat vittek le az Akadémia pincéjébe. Ez adhatta az ötletet, hogy a Kriza-gyűjtemény kézíratait is ezek között vélje.

Elgondolását először a *Székely népköltési gyűjtemény* utószavában hozta nyilvánosságra: „1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából s a kiköltözése utáni években a Kriza-hagyatéka sok más kiadott és kiadatlan szöveggel együtt lekerült az Akadémia pincéjébe” (kiemelés tőlem: O. K.) (Kovács Á. 1956: 448). Bár Kovács Ágnes egyértelműen arról beszél, hogy a Kriza-hagyatéka az Arany László lakásából került a pincébe, a szöveg megfogalmazása még megenged némi bizonytalanságot: Arany László „kiköltözése utáni évekről” beszél, amelyek során a Kriza-hagyatéka „lekerült az Akadémia pincéjébe.” Öt évvel később Kovács Ágnes már tényként, határozott állításként tálalta ezt az epizódot: „1885-ben Arany László kiköltözött az Akadémia palotájából, s kiköltözése után a Kriza-hagyatékat sok más kiadott és kiadatlan kézirattal együtt levitték [kiemelés tőlem: O. K.] a pincébe, és itt aludt, akárcsak a mesebeli Csipkerózsika, hatvanöt esztendeig” (Kovács Á. 1961: 260).²⁶ Ez utóbbi szövegrészből kiviláglik, hogy Kovács Ágnes nem hipotézist fogalmazott meg, hanem tényként közölte, hogy a Kriza-hagyatékat az Arany László lakásából vitték le a pincébe. Mint ahogy azt is, hogy Arany László lakásából kiadott és kiadatlan kéziratokat (folk-lórgyűjtéseket) vittek le.

Az ma már nem kétséges, hogy Kriza János népköltési hagyatékából Arany Lászlóhoz mindössze az a néhány mese került, melyeket Benedek Elek válogatott ki a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötete számára, s amelyekből Arany László továbbválogatva kijelölte azokat a meséket, melyeket Benedek Eleknek kellett átírnia, közölhető formába hoznia. Vagyis a Kriza-mesék nem sokat időztek Arany Lászlónál, majd pedig Benedek Elektől nem Arany László-

²⁶ Érdekes módon a csipkerózsikás hasonlat feltűnik Gergely Pálnál is, éppen csak jóval később!

hoz, hanem Gyulai Pálhoz kerültek vissza. A Kriza-hagyaték többi kéziratával Arany Lászlónak nem volt dolga, nem az ő lakásán tárolták, így nem is kerülhetett a pincébe Arany László kiköltözésekor.

A Kriza-hagyatékról teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy nem Arany László lakásából kerültek le a pincébe, és nem 1885-ben. De felvetődhet a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal a „kiadott és kiadatlan kéziratokkal”, melyekről Kovács Ágnes beszélt ugyancsak Arany László kiköltözése kapcsán. Hogy válaszolni tudjunk a kérdésre, tisztáznunk kell Arany László Kisfaludy Társaságban betöltött helyét és szerepét, nemkülönben akadémiai lakásviszonyait.

Arany Lászlót nagyon fiatalon, mindössze huszonhárom évesen választották meg a Kisfaludy Társaság tagjának. Székkfoglaló értekezését *Magyar népmeséinkről* címen 1867. május 29-én olvasta fel, s a Társaság következő ülésén, 1867. június 26-án „[f]ölmerülvén a népköltészeti gyűjtemény kiadásának ügye, Arany László Gyulai Pál szerkesztőtársává neveztetett ki.”²⁷ A kinevezést nyilván az indokolta, hogy a Kisfaludy Társaság 1863-as gyűjtési felhívása nyomán hatalmas kéziratos népköltészeti anyag halmozódott fel, ebből mielőbb szerettek volna közzétenni legalább egy kötetet. Gyulai Pál azonban egyedül nehezen ért volna a végére a válogatás, szerkesztés, szöveggondozás, jegyzetelés sokrétű munkájának, feltehetően ő kérte maga mellé társszerkesztőnek a mesegyűjtő és népmeséről értekező Arany Lászlót a prózai rész szerkesztőjének/gondozójának. Figyelembe véve azt a tény, hogy Arany Lászlót akkor nevezték ki társszerkesztővé, amikor már nagyjából lezárult a gyűjtőmunka, s a beküldött gyűjtemények a gyűjtési felhívásnak megfelelően Gyulai Pál címére érkeztek, és Gyulai Pál tárolta a lakásán, ebből az anyagból Arany Lászlóhoz csak olyan kéziratok kerülhettek, melyekből prózai szövegeket válogathatott a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete számára.²⁸

Tudva azt, hogy a Kisfaludy Társaság taglétszámát húsz főben határozták meg, s csak akkor választhattak új tagot, ha a régiek közül meghalt vagy lemondott tagságáról valaki, rendhagyónak és szokatlannak tűnik a nagyon fiatal Arany László taggá választása annál is inkább, mert az 1862-ben megjelent mesegyűjteményén kívül irodalmi munkássága sem indokolta azt. Taggá választá-

²⁷ *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22. – 1871. jan. 25.* 34. ív, 1. oldal, 38. pont, illetve 35. ív 2. oldal, 50. pont. Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában, jelzete: Ms 5768.

²⁸ További kutatást igényel, hogy azok a gyűjtemények, melyekből prózai anyag került az MNGY első kötetébe, megvannak-e most az MTA Könyvtára Kézirattárában. Futó benyomásom az, hogy megtalálhatók az akadémiai kézirattárban.

sában lehet, hogy közrejátszott apjának tekintélye, de sokkal valószínűbbnek tűnik az, hogy azért választották meg a fiatal Arany Lászlót, mert általa látták biztosítottak a Társaság gazdasági ügyintézésének folytonosságát. Arany László ugyanis jogi tanulmányainak befejeztével 1866-tól a Magyar Földhitelintézetben dolgozott, hol hamarosan az igazgató, Csengery Antal mellett lett titkár, majd Csengery halála után, 1880-tól az intézet egyik igazgatója. 1866 februárjában Csengery Antal lemondott Kisfaludy Társaság-beli tagságáról azzal az indokkal, hogy „tán oly íróháza helyét foglalja el, ki a Társaság céljait mind több idővel, mind több képességgel tudja előmozdítani”,²⁹ de a Társaság nem akarta elfogadni lemondását, mert szüksége lett volna továbbra is Csengery pénzügyi tanácsaira. Egy hónappal később, Csengery 1866. március 26-i levelében korábbi lemondásához ragaszkodva kijelentette, hogy „a Társaság gazdasági ügyeinek vitelére többé be nem folyhat.”³⁰ Mivel a további jegyzőkönyvekben nincs említés arról, hogy valaki a tagok közül távozott volna az élők sorából, biztosra vehető, hogy Csengery Antal megüresedett helyére választották meg Arany Lászlót a következő évben, s feltehetően azzal a ki nem mondott szándékkal, hogy Arany László vegye át Csengery Antaltól a Társaság gazdasági ügyeinek intézését.

A ki nem mondott szándék hamarosan bizonyossággá lett: 1869 végén „Arany László a gazdasági bizottság nevében” terjesztette elő „az Athenaeummal kötendő szerződés mintáját”,³¹ s attól kezdve nevével gyakran lehet találkozni a jegyzőkönyvekben a gazdasági bizottság nevében előterjesztett problémák kapcsán. Arany László soha nem volt a Kisfaludy Társaság választott vezetője (elnök, másodelnök, titkár, másodtitkár), viszont a Társaság gazdasági ügyeinek intézőjeként állandó és megbecsült munkát vállalt magára. A Kisfaludy Társaság aligha talált volna Arany Lászlónál alkalmasabb személyt erre a munkára, különösen azután, hogy a Magyar Földhitelintézet igazgató titkára, Csengery Antal 1869 végén arról értesítette a Társaság elnökségét, hogy a nevezett intézmény vállalja a Társaság pénzeinek ingyenes kezelését.

A gazdasági ügyek intézése mellett Arany László mindvégig társszerkesztője volt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* köteteknek, s ebben a minőségében, illetve íróként és a Társaság tagjaként gyakran kapott megbízást a Kisfaludy Társasághoz benyújtott folklór-kéziratok, illetve szépirodalmi művek elbírálására. Az el-

²⁹ Az 1866. február 28-i ülés jegyzőkönyve, 12. ív, 3. oldal, 12. pont. A *Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865. febr. 22. – 1871. jan. 25.* Kézirat az MTA Könyvtára Kézirattárában, Jelzete: Ms 5768.

³⁰ Uo. az 1866. március 28-i ülés jegyzőkönyve, 13. ív, 1. oldal 13. pont.

³¹ Uo. az 1869. november 29-i ülés jegyzőkönyve, 61. ív, 1. oldal, 52. pont.

bírálásra beérkezett művekből Arany Lászlóhoz jobbra epikus művek/epikus folklórműfajok (főleg mesék) kerültek, az összes többi kéziratot a mindenkori titkár kezelte és adta ki esetenként bírálatra a megfelelő tagtársnak. Az iktatókönyvek tanúsága szerint a hetvenes-nyolcvanas években Arany Lászlóhoz került kéziratokat, ahogy elbírálta, Arany László vissza is adta a titkárságnak.

Az nem kétséges, hogy a Kisfaludy Társaság iratanyaga (iktatókönyvek, jegyzőkönyvek, levelezés) egy adott időpontban lekerült a pincébe. Az az időpont azonban biztosan nem 1885 volt. Már csak azért sem, mert a Társaság levelezése, iktatókönyvei, jegyzőkönyvei soha nem voltak Arany Lászlónál, ezeket a dokumentumokat a Társaság mindenkori titkára/másodtitkára őrizte, ő kezelte a beérkező leveleket, kéziratokat, ő küldött választ, ő küldte vissza azokat a kéziratokat, amelyek nem kerültek felolvasásra, illetve közlésre. Arany Lászlónál véletlenszerűen maradhattak folklórgyűjtések, ezeket azonban nem hagyta az akadémiai lakásban, kiköltözésekor magával vitte – s később visszajuttatta a Kisfaludy Társasághoz.³²

Szóvá kell tennem még egy problémát, mely félreértésre adhatott alkalmat, s mint ilyen, zavart kelthetett a Kriza-hagyaték sorsáról való vélekedésben. Korábban idéztem Szakál Annának azt a megállapítását, hogy a Kriza-hagyaték történetének „alig van állandó, változatok nélküli eleme. Az egyik ilyen biztosnak tekinthető pont, hogy a folklórszövegeket a Főtitkári Hivatal irataival együtt találták meg. A másik állandó elem az, hogy a pincébe való lekerülés idejét Arany László Akadémiáról való kiköltözéséhez köti Gergely Pál” (Szakál A. 2016: 57)³³. Ha hozzátesszük a fentiekhez azt az apró, kiegészítő pontosítást, hogy Arany László a főtitkári lakásból költözött ki, máris kínálkozik az alkalom arra, hogy összemossódjanak a történet teljesen különböző elemei. Már csak azért is, mert nincs tisztázva, hogy melyik intézmény – az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság – Főtitkári Hivataláról van szó. Ezért tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a „főtitkári lakás” nem Arany László státusára utalt, hanem Arany Jánoséra, akinek, miután elnyerte az Akadémia titkári (majd főtitkári) tisztségét, az Akadémia épületében (pontosabban a mai Arany János utcai akadémiai bérházban) biztosítottak lakást. 1865-től ott lakott az Arany-család – a szülőkkel együtt Arany László is. Arany János és felesége halála után Arany Lászlónak már semmi jogalapja nem volt arra, hogy továbbra is az akadémiai lakásban maradjon. Arany László kiköltözésekor – ha egyáltalán bármiféle iratanyagot levittek a pincébe – a Kisfaludy Társaság gazdasági ügyeivel kapcsolatos iratok, illetve Arany

³² Lásd Olosz 2013: 74.

³³ Lásd lapszámunk 42. oldala.

János után maradt akadémiai főtitkársági iratok lehetnek azok, esetleg az Arany-család tagjainak népmeselejegyzései.

Mindent összevetve úgy látom, hogy a Kriza-hagyaték pincébe kerülésének és Arany László kiköltözésének semmi köze nincs egymáshoz. De még az is teljesen valószínűtlennek tűnik, hogy Arany László kiköltözésével – a gazdasági ügyintézés iratain kívül – bármi is lekerült volna a pincébe a Kisfaludy Társaság iratállományából.

Néhány hónappal ezelőtt még úgy véltem, hogy a Kriza-hagyaték sorsának összekapcsolása Arany László kiköltözésével Gergely Pál találmánya. Ő mondott egy nagyot és „okosat”, és hosszú évtizedeken át mindannyian elhittük neki. Azóta rájöttem, hogy nem Gergely Pál, hanem Kovács Ágnes volt az, aki kitalálta és összekapcsolta a Kriza-hagyaték sorsát Arany László 1885-ös lakhelyváltoztatásával. És ha már ily módon „megfejtette” a Kriza-gyűjtemény pincébe kerülésének titkát, tartania kellett magát ahhoz az elgondolásához, hogy a Kriza-hagyaték kéziratai Arany László révén a Kisfaludy Társaság iratállományának sorsában osztoztak. Ezért aztán a következőképpen ismertette a kéziratok pincéből való előkerülésének történetét: „1949-ben, egy szép tavaszi napon arra lett figyelmes a Magyar Tudományos Akadémia szolgálattevő portása, hogy az épület renoválását végző munkások egy csoportja kosárszámra hord fel valami poros, piszkos kéziratosokat a pincéből, s azzal tüzelnek az aszfaltolvasztó kazán alatt. Mint régi tudományos-intézeti munkatártnak sehogyan sem tetszett neki ez a dolog, és sietett az Akadémia kézirategyűjteményébe, hogy jelentést tegyen róla. A helyszínre érkező Gergely Pál, a kézirategyűjtemény helyettes vezetője, megállapította, hogy a portás aggodalma teljesen indokolt; a kihordott kosarak rendkívül értékes anyagot tartalmaztak: a *Kisfaludy Társaság* hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratos hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259).

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a Kriza-gyűjtemény előkerülésének történetét öt évvel korábban – első megszólalásakor – Kovács Ágnes másképp mondta el. Akkor még nem volt szó sem „szép tavaszi napról”, sem aszfaltolvasztóban eltűzelt kéziratosokról, csupán annyit közölt, hogy „A Tudományos Akadémia palotájának átalakítási munkálatai kezdetén, 1949-ben akadt rá Gergely Pál, a kézirategyűjtemény helyettes vezetője, *egyéb akadémiai iratok tízezrei között*” (kiemelés tőlem: O. K.) (Kovács Á. 1956: 448). Majd egy sorral alább, a következő bekezdésben azt is az olvasó tudomására hozta, hogy „[j]ó ötven évig lappangott Kriza ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (kiemelés tőlem: O. K.) tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratai között” (Kovács Á. 1956: 448). Az egymást követő két bekezdés-

ben Kovács Ágnes mintha ellentmondana önmagának: egyszer azt állítja, hogy „akadémiai iratok tízezei között” talált rá Gergely Pál a Kriza-hagyatékra, két sorral alább viszont azt tudatja az olvasóval, hogy Kriza ezernyolcszáz lapnyi szélességű népköltés-, népszokás- és szógyűjtése „a Magyar Népköltési Gyűjtemény tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratok között” lappangott. Ez utóbbi állításával, lévén hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* a Kisfaludy Társaság sorozata volt, azt adta az olvasó értésére, hogy a Kriza-hagyaték a Kisfaludy Társaság iratai közül került elő.

Bármennyire is ellentmondásosnak tűnik Kovács Ágnes fenti két információja, megítélésem szerint ekkor járt legközelebb a valósághoz, ekkor fogalmazott a tényeknek megfelelően. Idézzük fel újra, mit is írt Gergely Pál 1952-es *Ethnographia*-beli közleményében. Az Akadémia épületének átépítése során „a palota évtizedek óta érintetlen főtítkársági raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre s a tagok irodalmi működésére vonatkozó több ezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratok is” (Gergely P. 1952: 207). Ezek között volt a Kriza-hagyaték. Gergely Páltól azt is megtudhattuk, hogy az *akadémiai iratok* (kiemelés tőlem: O. K.) között található népköltési gyűjtések sorában az egyik legnagyobb tételt azok a kéziratok alkották, melyek – ahogy Gergely Pál fogalmazott – „az 1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából valók” (Gergely P. 1952: 208). Amint már korábban is szóba került, ezeket a népköltési gyűjtéseket a Kisfaludy Társaság Gyulai Pál által indítványozott, 1863-as gyűjtési felhívására küldték be vidéki értelmiségiek,³⁴ s a beérkezett kéziratokból válogatva állította össze Gyulai Pál és Arany László a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 1872-ben megjelent első kötetét.

Első látásra úgy tűnhet, hogy Gergely Pál 1952-es tájékoztatója és Kovács Ágnes 1956-os első megnyilvánulása a Kriza-hagyaték dolgában nagyjából fedi egymást, mindketten ugyanazt állítják: a Kriza-hagyatékot akadémiai iratok/kéziratok sokasága között, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* anyagának társaságában találták meg az Akadémia pincéjében. A továbbiakban azonban Kovács Ágnes tájékoztatója egyre inkább más irányban fordult. Miközben egy fél mondat erejéig osztotta Gergely Pál véleményét a tekintetben, hogy a Kriza-iratokat az Akadémia iratállományában találták meg, tájékoztatója többi részében már

³⁴ Gergely Pál jóvoltából a nagyobb terjedelmű gyűjtések beküldőinek a nevét is ismerjük (Gergely P. 1952: 208). A név szerint említett gyűjtők közül többeknek a gyűjtése abban a háromkötetes kézirat-együttesben található, mely Gyulai Pálhoz köthető anyagokat tartalmaz. L. az MTA Könyvtára Kézirattárában az Irod. 4-r. 365/I–III. jelzetű tételt.

azt hozta az olvasók tudomására, hogy a Kriza-hagyaték Arany László kiköltözése folytán került le a pincébe, és a Kisfaludy Társaság iratai között találták meg.

Abban is eltér a két tájékoztatás, hogy Gergely Pál szerint „Kriza János megyűjtésének több töredéke” is felszínre került (Gergely P. 1952: 208), Kovács Ágnes pedig arról beszélt, hogy az Akadémia pincéjéből Kriza „ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése” került elő (Kovács Á. 1956: 448). A két információ közötti különbséget részben az okozhatta, hogy Gergely Pál feltehetően csak a népköltési gyűjtésekre figyelt, Kriza tájszógyűjtéseit, népszokásokkal kapcsolatos kéziratait figyelmen kívül hagyta, másrészt az, hogy Kovács Ágnes beszámolója négy évvel később készült, amikor rendezték a Kriza-hagyatékot, s pontos leltárt lehetett készíteni a gyűjtemény műfaji-tartalmi összetevőiről (l. Kovács Á. 1956: 448).

Mindezekén túl van még egy nehezen megmagyarázható különbség a két tájékoztató között. Gergely Pál 1952-es cikkében még csak halvány utalás sincs arra, hogy a kéziratok a pincei tárolás következtében megrongálódtak volna. Kovács Ágnes viszont, visszafogottan ugyan, de arról számolt be 1956-ban, hogy „az elrongyolódott, penésztől, portól pusztuló papírok csak többszöri szárítás, fertőtlenítés és vasalás után váltak olvashatókká, rendezhetőkké. Évekig tartó munkával sikerült a kéziratok nagy részét megmenteni, az együvé tartozó szövegrészeket összeilleszteni, műfajok, s ahol lehetett. gyűjtők szerint csoportosítani. Munka közben fájdalommal kellett tapasztalni, hogy több száz penésztől összetapadt lap minden fáradozás ellenére sem tisztítható meg oly mértékben, hogy olvashatóvá váljék, ezek tartalma mindörökre ismeretlen marad számunkra” (Kovács Á. 1956: 448).

A pincéből előkerült kéziratok illetően való megrongálódásáról és pusztulásáról szóló információit Kovács Ágnes minden bizonnyal Gergely Páltól szerezte. Az viszont Szakál Anna adatsoraiból egyértelműen kiderül, hogy Gergely Pál – érdekes módon – csak Kovács Ágnes fenti leírásának megjelenése után kezdett beszélni a kéziratok tárolásának és megrongálódásának körülményeiről. Először 1957-ben ejtett szót a méltatlan tárolásról, kéziratok összepenészedéséről. Attól fogva viszont nagy mesélő kedvvel részletezte azokat a körülményeket, amelyek miatt a kéziratok állomány egy része tönkrement. Az sem zavarta, hogy sűrűn ellentmondásba keveredett saját korábbi állításaival. „1957-ben a kéziratok lelőhelyeként »egy beomlott száraz pincerész«-t jelölt meg – olvashatjuk Szakál Anna disszertációjában –, ahol »penész és egérrágás által megrongáltan« találta a papírokat. 1958-ban az is kiderül, hogy »a padlózott pincerészbe szállított s aztán a bútortörmelékek közt otthelyezett iratok jórésze [...] elpusztult, különösen a nyirkos padlón és falak mellett elhelyezett kötegek«. 1975-ben a pincéről meg-

tudhatjuk, hogy az »egy beomlott pince« volt, ahol »egy bútortörmelékes rekeszben« talált rá Gergely Pál a *Vadrózsák* anyagára. 1978-as cikkében a kéziratok lelőhelyét mint »pincebeli romkamrát« írja le. A kéziratok állapotáról részletesebb képet először szintén az 1975-ös tanulmányában rajzolt. »Visszatérve eme folklór-gyűjteményre, sötét pincénk anyagára, annak mintegy harmadrésze menthetetlenül össze volt rothadva a penészgombáktól, mert éppen a nyirkos láda aljára kerültek. [...] 1978-ban is »részben már penésztől pusztuló, elrongyolódott kéziratokat« említ, ahol „az irodalmi értékűek tetejére volt öntve [...] a legrégebbi akadémiai számadások, könyvelések anyaga«. A Kriza-mesék egy részének megsemmisülését az 1981-ben készített interjúban idézi fel újra, amikor azt mondja, hogy a kéziratokat »összekötözték, ládába gyömöszölték és levitték a pincébe. Alól számlák voltak, azok is elpusztultak részben, de a legnagyobb baj az, hogy a meseanyagot odaöntötték a csupasz földre és éppen a Kriza került alól. Ezért rohadt el a meséknek több mint fele. Talán... nem tudtuk megállapítani, mert ami nincs, nem tudjuk, mennyi volt!«” (Szakál A. 2016: 54–55)³⁵.

Az egymás után felsorakoztatott adatok arról győznek meg, hogy 1956-os leírásával Kovács Ágnes szabadította ki a palackból a szellemet, Gergely Pál már csak utólagos magyarázója és igazolója volt a történetnek. Ugyanez megismétlődött a másik kulcshelyzet ismertetésével is. A kéziratok megtalálásának körülményeiről nyomtatásban először Kovács Ágnes tájékoztatta a szakmát és az érdeklődő olvasóközönséget 1961-es mesekötetének utószavában. Ebben éber kapusról, kosárszámra felhordott poros, piszkos kéziratokkal fűtött aszfaltolvasztóról, helyszínre siető és intézkedő kéziratári vezetőről esik szó, és arról, hogy „a kihordott kosarak rendkívül értékes anyagot tartalmaztak: a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). Gergely Pál ugyanezt a történetet csak 1978-ban, a *Budapest* című folyóiratban megjelent cikkében írta le először.

Végigolvasva/végiggondolva időbeli egymásutánjukban a Kriza-hagyaték pincehistóriájának epizódjait, az a benyomása az embernek, hogy mintha két külön történetről lenne szó. Az egyik szerint a Kriza-hagyaték az Akadémia főtítkársági raktáraiból került elő (Gergely P. 1952), s „a Tudományos Akadémia palotájának átalakítási munkálatai kezdetén, 1949-ben akadt rá Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője, egyéb akadémiai iratok tízezrei között” (Kovács Á. 1956: 448). Ebben a történetben – jöllehet Kovács Ágnes (de csak ő) elrongyolódott, penésztől pusztuló iratokról is szót ejt – „Kriza ezernyolcszáz

³⁵ Lásd lapszámunk 39–40. oldala.

lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése” került napvilágra. „Az olvashatóvá tett és tartalmuk szerint csoportosított lapok – olvashatjuk Kovács Ágnes beszámolójában – a következő folklorisztikai anyagot tartalmazzák: 1. hét balladát, 2. ötvenkilenc népdalt, 3. gazdag népszokás-, közmondás- és táncszógyűjteményt, 4. bőséges személy-, állat- és helynévanyagot, 5. mintegy százötven, részben töredékes népmeseszöveget, 6. néhány halotti búcsúztató beszédet, 7. Kriza János saját költeményeiből, szombatos ének- és zsolnárfordításából néhány darabot, 8. a Vadrózsák előszavának első, ceruzával írt fogalmazványát, 9. Kriza gyűjtőtársainak hozzá intézett leveleiből tizennégyet” (Kovács Á. 1956: 448).

A másik történetet, a „kalandosabbat” Kovács Ágnes hozta forgalomba 1961-ben. Eszerint a kosárszámra felhordott, tüzelésre szánt piszkos, penészes kéziratokban Gergely Pál, a kéziratgyűjtemény helyettes vezetője felismerte, hogy „rendkívül értékes anyagot tartalmaznak: a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében a pince egyik zugából” (Kovács Á. 1961: 259). „Az elrongyolódott, penésztől, portól pusztuló” papírlapokról „csak többszöri szárítás, fertőtlenítés és vasalás után” állapíthatta meg Gergely Pál, hogy „a 11 000 lapnyi kéziratömeg egy tizedét Kriza János népköltési hagyatéka teszi ki, mely nagyrészt meseszövegekből, néhány ballada- és népdalszövegből, valamint hozzá intézett levelekből áll” (Kovács Á. 1961: 259).

Amint az előbbieken láttuk, Kovács Ágnes rövid tájékoztatóját a történet részleteivel Gergely Pál egészítette ki. Több alkalommal ecsetelte a pincebeli állapotokat, ahonnan a kéziratok előkerültek, s ahol egérrágástól penészig, nyirkos padlóra öntött kéziratoktól ládába gyömöszölt papírokgig és kéziratokmokra dobált bútordarabokig minden előfordult.

Bármennyire is elrugaskodott ötletnek látszik, játsszunk el a gondolattal, hogy Gergely Pál nem a fantáziáját eresztette szabadjára, tényleg látta, s a látottak alapján írta le azt a bizonyos „pincebeli romkamrát”, ahonnan iratok – Kovács Ágnes szerint a Kisfaludy Társaság iratai – kerültek elő!

Az ötletet Vikár Béla egy 1904-ből keltezett levelének egy részlete adta, melyben a *Somogy megye népköltése* című kötete kiadásának több mint másfél évtizedes késése miatt háborog. Vikár gyűjteménye már 1890-ben készen állt a kiadásra, mégis ez a kötet a Kisfaludy Társaság szerkesztői elvárásai miatt, többszöri átszerkesztés, szövegcserek és kihagyások után csak 1905-ben hagyta el a nyomdát a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* hatodik köteteként. A levelet Vikár abból az alkalomból írta a Kisfaludy Társaság titkárnak, aki egyben az MNGY szerkesztője is volt, hogy ismét újabb változtatásokat kért a Társaság a kötet me-

seanyagában. „[...] Sürgetéseimet a t[isztelet] díj iránt ne vedd rossz néven – olvashatjuk Vikár levelében –; nagyon érthető, hogy szabadulni óhajtottam életem e legkeservesebb munkájának minden ügyétől. Hiszen gyűjteményem már 17 évvel ezelőtt el volt fogadva a Kisf. Társ. részéről Simonyi Zs. és Arany L. bírálata alapján. Mikor ki kellett volna adni, *nem került elő hosszú évekig*. Végre Borovszkyval együtt *átkutattván a társaság lomtárát, nagy keservesen ráakadtunk* [kiemelések tőlem: O. K.]. Akkor új bírálat következett, s ebből kifolyólag a már approbált szövegek átírása a Társ. külön céljaira való tekintettel [...]”³⁶

Vikár Béla levelének idézett részlete révén több mindenről tudomást szerezhethünk a Kisfaludy Társaság működésével kapcsolatban. Arról, például, hogy a Kisfaludy Társaságnak volt egy lomtára, melyben a századforduló körüli években fölöttébb nagy lehetett a rendetlenség és összevisszaság, ha Vikár másodmagával csak „nagy keservesen” akadt rá Somogy megyei gyűjtésének kéziratára. Pedig az a kézirat nem évtizedek óta hevert a lomtárban! Arra is fény derül, hogy a Kisfaludy Társaság a nála maradt, kiadásra előkészített kéziratot nem adta vissza a szerzőnek, és nem irattárban helyezte el, hanem lomtárba dobta, minden bizonnyal ezért „nem került elő hosszú évekig.” Csak amikor a kézirat szerzője rászánta magát, hogy „átkutassa” a lomtárát, akkor sikerült nyomára bukkannia Somogy megyei gyűjtésének. Azt nem tudjuk, hogy az Akadémia épületének mely részében volt ez a bizonyos lomtár, egy azonban biztosra vehető: nem a főlépcsőn lehetett abba bejutni. Nagy a valószínűsége annak, hogy a Kisfaludy Társaság a pincében kapott tárolási helyet, amit lomtárnak használt. És lomtárba sok minden és sokféleképpen kerülhet: ügyviteli iratoktól régi iktatókönyvekig és jegyzőkönyvekig, kiadatlan művektől használhatatlan bútordarabokig, ládába gyömöszölt, összekötözött iratcsomagoktól, földre ömlesztett iratokig bármi. És azt se feledjük, hogy Vikár leveléből a lomtár századfordulói, 20. század eleji állapotáról értesülünk.

Nem tudható, de elképzelhető, hogy a penészes, elpiszkolódott iratokat az építőmunkások ebből a lomtárból hordták fel „kosárszámra”, hogy eltűzeljék. Ez esetben igaznak fogadhatjuk el Kovács Ágnesnek azt a határozott állítását, hogy „a Kisfaludy Társaság [...] kéziratok hagyatéka került napvilágra falbontás következtében” (Kovács Á. 1961:259). De csak így, a „hatvanöt éve elveszetteknek

³⁶ Vikár Béla levele Vargha Gyulához – Budapest, 1904. október 19. *Vargha Gyulának írott levelek*. MTAK Kézirattára. Jelzete: Ms 4758/57. – Ua. In: Olosz K. 2014b: 30. – Megjegyzendő, hogy Vikár Béla gyűjteményének egyik bírálója – 17 évvel korábban, tehát 1887–88 körül – Arany László volt, s a gyűjtemény nem Arany Lászlótól került elő, hanem a Kisfaludy Társaság lomtárából.

hitt” kitétel nélkül. A hatvanöt évvel ugyanis Kovács Ágnes egyértelműen arra utalt, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya Arany László kiköltözése után került le az Akadémia pincéjébe. Márpedig ez – amint korábban kifejtettük – semmiképpen nem lehet igaz. Mint ahogy az sem, hogy a Kriza-kéziratok is akkor kerültek le az Akadémia pincéjébe. Kovács Ágnes megkonstruált egy történetet arról, hogy a Kriza-hagyaték Pesten a Kisfaludy Társasághoz, személy szerint Gyulai Pál és Arany László kezébe került, s miután az MNGY szerkesztői kiadták a hagyaték egy részét, a kéziratok a Kisfaludy Társaság egyéb irataival együtt Arany László akadémiai lakásából 1885 körül lekerültek a pincébe, ahonnan aztán 1949-ben „falbontás következtében”, megrongálódva és hiányokkal ugyan, de napvilágra jutottak. Ez a történet – ha elfogadhatónak/igaznak gondoljuk azokat az érveket, melyeket fennebb elősoroltam – elejétől végéig téves, és bizonyítatlan állításokat tartalmaz. Érdekes módon mégis ez a narratívum kapott lábra, vert gyökeret a tudományos köztudatban, nem a kalandok nélküli verzió, melyet Kovács Ágnes is ismert, mégis felülírta azt – Gergely Pálra, a cselekvő szemtanúra hivatkozva – egy színes és megkapó mesével.

Összegezve az elmondottakat, az alábbiakban foglalhatom össze, hogy mire jutottam Kriza János Pestre került népköltési hagyatékát illetően.

1. A Kriza-hagyaték sorsáról két különböző történet született, attól függően, hogy a történetek forgalomba hozói melyik intézményt – az Akadémiát vagy a Kisfaludy Társaságot – tekintették a Pestre felküldött Kriza-hagyaték befogadójának/birtokosának, s következésképpen melyik intézmény irattári anyagával hozták kapcsolatba a Kriza-gyűjtemény pincébe kerülését. A két történet közül a később megkonstruált bizonyult virulensebbnek, kiszorította a köz- és tudományos gondolkozásból az elsőt.

2. A hagyaték pincébe kerüléséről és előkerüléséről először Gergely Pál tájékoztatta a szakmát az *Ethnographiában* 1952-ben közzétett, tényszerű, minden mellébeszélést nélkülöző írásában. Ebből az írásból egyértelműen az derül ki, hogy Kriza János népköltési hagyatéka az Akadémia hatáskörébe tartozó kéziratok sorsában osztozott: az Akadémia főtitkársági raktárai valamelyikében találtak meg, több ezer más, akadémiai ügyvitelre, gazdasági ügyekre, az Akadémia tagjainak irodalmi működésére vonatkozó irat, valamint nagy mennyiségű kézirat népköltési gyűjtés társaságában. A cikkben halvány utalás sincs arra, hogy a főtitkársági raktárakban tárolt iratok megrongálódtak, összeperesztedtek volna. Arról sincs benne információ, hogy ez a hatalmas iratállomány mikor és milyen alkalommal került le a pincébe.

Tudva azt, hogy a Kriza-hagyaték az Akadémia birtokába jutott, úgy ítélem meg, hogy Gergely Pál 1952-ben hiteles és megbízható tájékoztatást nyújtott a

Kriza-hagyaték sorsáról. Írása azonban, ha megjelenése pillanatában történetesen fel is figyelt rá a szakma, nagyon gyorsan feledésbe merült, a későbbi Kriza-irodalomban nemigen hivatkoztak rá, már csak azért sem, mert hamarosan felülírta Kovács Ágnes egy új narrációval, melyet – furcsa és érthetetlen módon – Gergely Pál pincehistóriájára alapozva konstruált meg, s melynek hitelesítéséről maga Gergely Pál, az események résztvevője és szemtanúja gondoskodott későbbi megszólalásaival.

3. Kovács Ágnes négy évvel Gergely Pál cikkének megjelenése után, 1956-ban nyilatkozott először a Kriza-hagyaték előkerüléséről. A Gergely Pállal közösen szerkesztett, Kriza János kiadott és kéziratos hagyatékából készített összesítő válogatás utószavában Kovács Ágnes szót ejtett ugyan arról, hogy a Kriza-gyűjteményre Gergely Pál egyéb akadémiai iratok tízezrei között akadt rá 1949-ben, de ezen túl egy egészen más történettel ismertette meg olvasóit. Abból a tényként kezelt premisszából indult ki, hogy Kriza hagyatékát az özvegy a Kisfaludy Társasághoz küldte fel, személyesen Gyulai Pálnak és Arany Lászlónak, az *MNGY* szerkesztőinek, akik a kéziratos hagyaték egy részét közzé is tették. Tekintettel arra, hogy Kovács Ágnes nem biztos tudásra alapozott, hanem egy nyilvánvalónak vélt elgondolásból indult ki, a továbbiakban nem tehetett mást, minthogy elhíhető útvonalat jelöljön ki (vagy találjon ki?!), melyen a Kriza-gyűjtemény kéziratai eljuthattak a Kisfaludy Társaság prominens személyiségeitől az Akadémia pincéjébe. Ezt a problémát a Kriza-hagyaték és Arany László kiköltözésének kapcsolatba hozásával oldotta meg úgy, hogy kimondatlanul, de egyértelműen arra utalt, hogy Kriza János hagyatékát, akárcsak a Kisfaludy Társaság iratait, Arany László kiürített lakásából vitték le a pincébe. A minden alapot és minden bizonyítékot nélkülöző állítást azzal a többletinformációval támogatta meg, hogy Kriza ezernyolcszáz lapnyi székely népköltés-, népszokás- és szógyűjtése a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* (vagyis a Kisfaludy Társaság sorozatának) tizenegyezer lapot kitevő egyéb kéziratai között lappangott.³⁷ Mindezen túl, a szakma és az érdeklődő olvasóközönség Kovács Ágnes 1956-os írásából értesült először arról is, hogy a Kriza-hagyaték kéziratai megrongálódtak, a penésztől, portól, nyirkosságtól pusztuló papírok egy részét minden erőfeszítés ellenére sem lehetett olvashatóvá tenni. Ennek ellenére a Kriza-hagyaték gyorsleltára, melyet ugyancsak Kovács Ágnes hozott nyilvánosságra – szemmel láthatóan tartalmazta mindazokat a gyűjtéseket, műfajcsoportokat, melyeket a *Vadrózsák* első köteté-

³⁷ Ez igaz is volt, csak hogy nem a Kisfaludy Társaság iratai között, hanem az Akadémia iratállományában.

nek előszavában Kriza János a leendő második kötet anyagaként vagy nyelvjáráskutató munkájának eredményeként emlegetett.

4. 1961-ben egy ifjúsági kiadvány utószavában az öt évvel korábban megkonstruált történetet Kovács Ágnes újabb részletekkel egészítette ki, és „pontosította.” Itt hozta nyilvánosságra a kéziratok eltüzelésének epizódját, itt mondta ki, hogy az elrongyolódott, penészes-poros kéziratokban Gergely Pál a Kisfaludy Társaság hatvanöt éve elveszettnek hitt iratait ismerte fel, mint ahogy azt is, hogy a 11 000 lapnyi kézirat tömeg egy tizedét Kriza János népköltési hagyatéka tette ki.

5. Továbbra is fenntartva azon véleményemet, hogy a Kisfaludy Társaság iratai semmiképpen nem Arany László lakásából kerültek a pincébe, azt nem vitatom, hogy a Kisfaludy Társaság iratállománya – számomra ismeretlen időpontban és körülmények között – valamikor ugyancsak lekerült az Akadémia pincéjébe. Azonban feltehetően más pincerészben kapott helyet, mint az akadémiai iratok, s a rosszabb körülmények között tárolt iratállomány megrongálódott oly mértékben, hogy egy részét nem lehetett megmenteni, olvashatóvá tenni. (Az is elképzelhető, hogy a piszkos, elrongyolódott kéziratokat a Kisfaludy Társaság lomtárából hordták fel az építőmunkások. Ezt a hipotézist Vikár Béla korábban idézett levelének lomtárról szóló információjára alapozom, valamint Gergely Pálnak azokra a valóságtól elrugaskodottnak tűnő, egymásnak ellentmondó tájékoztatóira, melyek a pincebeli tárolás méltatlan körülményeire utaltak.) Azt viszont, hogy a Kriza-hagyaték a Kisfaludy Társaság iratállományából, történetesen a lomtárából került volna elő, teljességgel kizártnak tartom. Mint ahogy azt is kétlem, hogy az Akadémia főtitkársági raktárai és a „pincebeli romkamra” a pincének ugyanazon részében lettek volna. Minden valószínűség szerint feltárásuk sem egyszerre történt.³⁸

6. Bár kulcsfigurája a pincehistóriának, Gergely Pál helye és szerepe ebben a történetben számomra továbbra is tisztázatlan és némiképp érthetetlen. Ő az, aki először tájékoztatja a szakmát – megítélésem szerint a valóságnak megfelelően – a pincében talált Kriza-anyagról. Ő az, aki rendezi a Kriza-hagyatékot és szerkeszti az összesítő válogatás egyik kötetét.³⁹ Mégis fenntartás nélkül segédke-

³⁸ Érdemes volna megvizsgálni, hogy a Kisfaludy Társaság iratai milyen és mekkora károkat szenvedtek, látható-e rajtuk penésznyom, mikor leltározták be az MTA Könyvtára kéziratárában stb. Magam az iktatókönyveket, jegyzőkönyveket, a levelezés bizonyos részét két évtizeddel ezelőtt átnéztem, de nincsenek olyan emlékeim, hogy súlyosan megrongálódott papírokat forgattam volna.

³⁹ Az megint más kérdés, hogy – nem lévén szakember – mindkét területen sokat hibázott: a rendezés során Kriza hagyatéka közé kevert idegen gyűjtéseket (Arany Jánosné és

zik abban, hogy egy téves elgondolás mentén megkonstruált történet diadalmas-kodjék. Mintha megfeledezett volna saját korábbi, tényállásnak megfelelő helyzetjelentéséről, s engedett volna az érdekesebb történetek csábításának. Vagy arról lenne szó, hogy első megszólalása nem kapott kellő figyelmet, emiatt kezdett mesélni, s addig-addig színezte a történetet, hogy a végén már maga sem tudta, hogy mi az igazság?

7. Kriza János Pestre került népköltési hagyatékának történetét a fentiek figyelembevételével a következőképpen tudom rekonstruálni. Kriza János halála után hagyatéka Gyulai Pál közvetítésével 1875 őszén a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került. Az Akadémia épületében elhelyezett, egész szekrényt megtöltő, rendezetlen Kriza-anyagból 1881–82-ben Benedek Elek válogatott ki szövegeket a *Székelyföldi gyűjtés* számára, s a kiválogatott kéziratokból továbbválogatva állította össze Gyulai Pál és Arany László a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* harmadik kötetének Kriza-részét. A Benedek Elek által kiválogatott kéziratok Gyulai Pálnál maradtak, tőle pedig az MNGY későbbi szerkesztőjéhez, Sebestyén Gyulához kerültek. Sebestyén halála után hagyatékát az Etnológiai Archívumban (akkori nevén Ethnológiai Adattárban) helyezték el. Ezen a ponton már senki nem tudta, hogy Kriza-féle gyűjtések is vannak Sebestyén Gyula hagyatékában, a kéziratokat Sebestyén gyűjtéseiként leltározták be az Etnológiai Archívumban.

A Kriza-hagyaték Akadémián maradt nagyobb részét a 19. század folyamán és a 20. század első négy évtizedében feltehetően nem mozgatták, az Akadémia pincéjébe valószínűleg a második világháború idején, a háborús pusztítások elől menekítették le akadémiai iratok-kéziratok sokaságával együtt a főtítkársági raktárak valamelyikébe, s a raktárakat elfalazták. Az akadémia épületének átépítése során a Kriza-hagyaték épen, sértetlenül került elő a pincéből, ha hiányokat észleltek állományában, azt nem tűz vagy penész okozta, hanem az, hogy a hagyaték egy része külön sodródott a törzsanyagtól.

Kovács Ágnes narratívumait nem tartom hiteleseknek, mert egyetlen epizódjuk valóságtartalma sem igazolható. Mesterségesen megkonstruált történeteket hozott forgalomba tudománynpszerűsítő kiadványok lapjain, de szakmai tekintélye folytán mind a szakmabeliek, mind pedig az érdeklődő olvasók hitelt adtak állításainak.

Arany Juliska meselejegyzéseit, a Gyulai Pálhoz beküldött folklórgyűjtések egy részét), tévesen azonosított gyűjtőket és gyűjtéseket, kihagyta a rövid folklórműfajokat az összesítő válogatásból stb.

Tudatában vagyok annak, hogy további kutatások szükségesek ahhoz, hogy a feltételezések a történet valamennyi mozzanatában bizonyossággá váljanak; annak is, hogy újabb források tükrében módosulhat a Kriza-hagyaték általam vázolt útja-története. Nem is azzal a gondolattal próbáltam szétválogatni a Kriza-hagyaték körüli narratívumok reális és irreális elemeit, hogy biztos megoldást fogok találni. Csupán, Szakál Annához hasonlóan, én is bedobtam egy követ az állóvízbe, hogy legyen egy kis hullámverés, mozduljon ki végre a szaktudomány abból a csapda-helyzetből, melyet egy hatvan évvel ezelőtt tévesen megkonstruált történet idézett elő.

Az elmozdulás tekintetében azonban nem vagyok túl bizakodó. Akárcsak a mindennapi életben, a tudományos gondolkodásban is sokkal hamarabb terjednek el, és sokkal tartósabban honosodnak meg a téveszmék, téves elképzelések, mint a bizonyítható és bizonyított tények. Kriza János életműve-hagyatéka körül különösen sok a bizonyíthatatlan állítás, megkonstruált történet, ellenőrizetlen, téves megállapítás. És a dokumentálatlan kijelentések, téves elképzelések mind a mai napig fel-felbukkannak a Kriza-irodalomban, s félrevezetik nemcsak az érdeklődő olvasót, de olykor a szakma művelőit is.⁴⁰

⁴⁰ A Tiboldi István adomáit és tanítómeséit – saját irodalmi alkotásait – Tiboldi gyűjtéseként forgalmazó kötetéről (Tiboldi I. 1988) például hiába jelent meg bizonyító adatokkal alátámasztott, cáfoló recenzió (Olosz K. 1989), majd Szakál Anna tanulmánya (Szakál A. 2010), mely pontosan leírja, hogy Mészáros József mit csinált, és miért nem tartozik Krizához a kötet, azt továbbra is Kriza János kéziratos hagyatékából közzétett folklórkiadványnak tekintik, s mind a mai napig a *Vadrózsák*hoz köthető szakirodalmi tételként tartják számon. Vö. Tasnády E. 2014: 162; <http://www.kjnt.ro/nevadonk>.

Azt pedig, hogy egy véletlen tévedésből miként lesz fontos dokumentum, jól példázza Ujváry Zoltánnak egy elírása.

Minden valószínűség szerint Ujváry összecserélte a céduláit, s ennek következtében Erdélyi János 1841-ben Szemere Miklóshoz írt leveléből (vö. T. Erdélyi I. 1960. I.: 150/94. sz. levél) Kriza János leveleként idézett egy részletet – forrásmegjelölés nélkül – a *Néprajz egyetemi hallgatóknak* című sorozat 31. kötetében (Ujváry Z. 2004: 7). A két év múlva újra közzétett tanulmány (Ujváry Z. 2006: 93–115) felkerült a világhálóra is, s azóta azt a bizonyos „Kriza”-levelet más is idézi – ugyancsak forráshivatkozás nélkül –, mint fontos dokumentumot arra nézve, hogy Kriza Jánosnak már 1841-ben szándékában állt „a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni [...] még pedig hangjegyekkel együtt” (Lásd Tasnády E. 2014: 165).

Felhasznált irodalom

ARANY László – GYULAI Pál (szerk.)

1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Szerkesztették Arany László és Gyulai Pál. Athenaeum, Pest. Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, I. kötet.

1882 *Székelgyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Athenaeum RT, Budapest. *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. Új folyam, III. kötet.

BENEDEK Elek

2006 Kriza János. A mai Kriza-ünnepély alkalmából. In: PERJÁMOSI Sándor – A. SZÁLA Erzsébet – GAZDA István (szerk.): *Az ismeretlen Benedek Elek. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból*. Az írásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel kiegészítette Perjámosi Sándor. Szerkesztette és az előszót írta A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte Gazda István. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Sopron – Piliscsaba, 115–118.

2009 *Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember története*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda (*Bibliotheca Transsylvanica* 64.)

ERDÉLYI Ilona, T.

1960, 1962 *Erdélyi János levelezése*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta T. Erdélyi Ilona. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest

GERGELY Pál

1952 A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kéziratairól. *Ethnographia* LXIII. (1–2) 207–208.

GYULAI Pál

1961 *Bírálatok. Cikkek. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula és Komlós Aladár. Akadémiai Kiadó, Budapest (A magyar irodalomtörténet forrásai – *Fontes ad historiam literariam Hungariae spectantes*, 5).

–K. [BENEDEK Elek]

1882 Kriza János. A mai Kriza-ünnepély alkalmából. *Budapesti Hírlap* XXII. 209. (július 31.) 1–3. (A cikk újraközlése In: PERJÁMOSI Sándor – SZÁLA Erzsébet, A. – GAZDA István (szerk.): *Az ismeretlen Benedek Elek. Kötetben eddig nem közölt, 1881 és 1892 között írt publicisztikáiból*. Az írásokat összegyűjtötte és jegyzetekkel kiegészítette Perjámosi Sándor. Szerkesztette és az előszót írta A. Szála Erzsébet. Sajtó alá rendezte Gazda Ist-

ván. Nyugat-Magyarországi Egyetem – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Sopron – Piliscsaba, 115–118.

KOVÁCS Ágnes

1956 Utószó. In: KRIZA János: *Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratok hagyatékából*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, II. kötet: 447–456.

1961 Kriza János meséi. In: KRIZA János: *Az álomlátó fiú. Székely népmesék*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 259–266.

KRIZA János

1956 *Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratok hagyatékából*. I–II. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Magvető, Budapest

1961 *Az álomlátó fiú. Székely népmesék*. Kriza János kéziratok hagyatékából válogatta és szerkesztette Kovács Ágnes. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

KRIZA János – OLOSZ Katalin

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

MNGY I.

1872 ARANY László – GYULAI Pál (szerk.): *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Athenaeum, Pest, *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. Új folyam. I. kötet.

MNGY III.

1882 ARANY László – GYULAI Pál (szerk.): *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Athenaeum RT, Budapest. *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. Új folyam, III. kötet.

OLOSZ Katalin

1989 Adomák és tanítómesék. *Igaz Szó* XXXVII. (2) 161–168.

2013 Történet egy százötven évig készülő könyvről. In: KRIZA János – OLOSZ Katalin: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 17–90.

2014a Kriza-hagyaték a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában. *Ethnographia* CXXV. (2) 266–278.

2014b Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914). In: KESZEG Vilmos – SZÁSZ Szilárd – ZSIGMOND Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–39.

SEBESTYÉN Gyula

1911 Emlékezés Kriza Jánosra. Felolvasatott a Kisfaludy Társaság f. é. [1911] márciusi ülésén. *Ethnographia* XXII. (2) 65–71. – Ua. In: KRIZA János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Kriza János születésének századik évfordulója alkalmából másodszor kiadja a Kisfaludy-Társaság. I. rész. Budapest, 1911., VII–XXII. (*Magyar Népköltési Gyűjtemény* XI. 1911: VII–XXII).

SZAKÁL Anna

2010 A folklórgyűjtő Tiboldi kéziratos anyaga és folklorisztikai értékelése. In: FILKÓ Veronika KÖHALMY Nóra – SMID Mária Bernadett (szerk.): *Voigtloristica. Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére (ATU 503)*. (Folcloristica, 11.) ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 38–61.

2012 „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. A szétszóródott kéziratos anyagot összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Szakál Anna. Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár

2016 *Egy 19. századi gyűjtőhálózat, mint kutatási probléma. A Vadrózsák lehetséges megközelítési irányai*. Doktori disszertáció. Kolozsvár. Kézirat.

T. ERDÉLYI Ilona – Lásd ERDÉLYI Ilona, T.

TASNÁDY Erika

2014 *A Vadrózsák kései tavasza*. *Erdélyi Múzeum* LXXVI. (1) 160–166.

TIBOLDI István

1988 *Adomák és tanítómesék. Kriza János kéziratos hagyatékából Tiboldi István gyűjtése*. Sajtó alá rendezte Mészáros József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

UJVÁRY Zoltán

2004 Kriza János (1811–1875). In: UJVÁRY Zoltán: *Kis folklórtörténet*. VIII. Debrecen, 2004. (Néprajz Egyetemi Hallgatóknak, 31) 7–40.

2006 *A folklór kutatás eredményei a XIX. században*. Debrecen.